



Madrid'de Millî Kütüphane

Kral II. Felipe tarafından kurulan Escorial Library, temellerini 1712'de Kral V. Felipe'in attığı Millî Kütüphane ve Real Academia de la Historia'dır. Millî Kütüphanedeki Arapça yazma eserler bölümü, çok değerli kitapların yanı sıra resmî belgelerle doludur. Çoğu Tuleytula'daki bir manastırdan nakledilen bu belgelerin önemli bir kısmını Don Ángel González Palencia *Los Mozárabes de Toledo en los siglos XII y XIII* adlı eserinde yayımlamıştır (I-IV, Madrid 1926-1930). González Palencia, tamamen arşiv belgelerine dayanarak hazırladığı eserinde İslâm kültürünün etkisi altında kalarak Araplaşan Toledolu Hıristiyanların (müsta'rib) dinî ve içtimai hayatını ele almıştır (*DİA*, XIV, 114). Madrid'de yeni kurulan La Biblioteca Islámica da çok zengin bir kütüphanedir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelüsî, *Ṭabaḳâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 69; İbn Hayyân, *el-Muktebes*, s. 292 vd.; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyünü'l-enbâ*, s. 482-483; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 93-106; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs), Beyrut 1415/1995, I, 15; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müştaḳ*, Beyrut 1409/1989, II, 552; Himyerî, *er-Ravzû'l-mi'fâr*, s. 523; Muhammed b. Abdülvehhâb el-Gassânî, *Rihletü'l-vezîr fi'ftikâki'l-esîr* (nşr. Abdürrahîm Benhâdde), Tokyo 2005, s. 87-90, 105-117; Ahmed b. Mehdi el-Gazzâl, *Neticetü'l-ictihâd fi'l-muhâdene ve'l-cihâd* (nşr. İsmâil el-Arabî), Beyrut 1980, s. 111-125; İbn Osman el-Miknâsî, *el-İksîr fi fekâki'l-esîr* (nşr. Muhammed el-Fâsî), Rabat 1965, s. 83-134; R. Ford, *A Handbook for Travellers in Spain*, London 1855, II, 659, 661; J. O. Asín, *Historia del nombre Madrid*, Madrid 1959; Hüseyin Münis, *Rihletü'l-Endelüs*, Cidde 1405/1985, s. 37-38; *Spain: A Country Study* (ed. E. Solsten - S. W. Meditz), Washington 1990, s. 36-40, 283-284; E. M. Moreno, *La frontera de al-Andalus en epoca de los Omeyyas*, Madrid 1991, s. 168-171; M. Marín, "Ulemas en la Marca Media", *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus VII*, Madrid 1995, s. 203-229; a.m.f., "Una ciudad en la frontera de al-Ándalus: Mayrit", *Revisita de Dialectología y Tradiciones Populares*,

LVI/1, Madrid 2001, s. 9-20; M. Abdullah İnân, *el-Âşârü'l-Endelüsiyyetü'l-bâḳiye*, Kahire 1997, s. 331-340; Emîr Şekîb Arslan, *el-Hulelü's-südüsiyye*, Beyrut 1997, I, 237-251; Melek Öksüz, *Türk-İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasîf Efendi'nin İspanya Elçiliği: 1787-1788* (yüksek lisans tezi, 1998), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 61-63; *Testimonios del Madrid Medieval: El Madrid musulmán* (ed. A. T. Gómez v.dğr.), Madrid 2004, tür.yer.; Ali Müntasir el-Kettânî, *İnbî'âşü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Beyrut 2005, tür.yer.; J. C. V. Amieva, "Los manuscritos aljamiados-moriscos: Hallazgos, colecciones, inventarios y otras noticias", *Memoria de los Moriscos: Escritos y relatos de una diáspora cultural* (ed. A. M. Paramio), Madrid 2010, s. 91-128; M. P. A. Alonso, "Los espacios del saber: Bibliotecas de Madrid en la primera mitad del siglo XX", *Viejos y nuevos espacios públicos para la decoración de interiores en España* (ed. A. M. F. García), Gijón 2012, s. 105-132; *The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400-1700* (ed. H. Karner v.dğr.), 2014 (e-kitap), s. 151, 152, 340; Christine Mazzoli-Guintard, "Mayrit (SS. IX-XI). Las aportaciones de la cultura material a una definición del hecho urbano", *Cultura material en las tierras de Madrid en la Edad Media* (ed. S. M. Hernández), Madrid 2014, s. 11-27; a.m.f., "Historiografía del Madrid andalusí: Reflexiones sobre las representaciones de Mağrit a lo largo de la historia (siglos X-XXI)", *Una reflexión historiográfica sobre la historia de Madrid en la Edad Media. XIII Jornadas de Historia Medieval* (ed. I. Sánchez), Madrid 2011, s. 15-30; A. Cavanilles, "Memoria sobre el Fuero de Madrid, del año 1202", *Memorias de la Real Academia de la Historia*, VIII, Madrid 1852, s. 1-73; "Niyâbeten 'an ḥâdimi'l-Haremeyni's-şerîfeyn el-emîr Süleymân yefteṭihü'l-Merkeze's-Şekâfiyye'l-İslâmî fi Madrid", *ed-Da'ave*, sy. 1358, Riyad 20.03.1413; M. Santonja - A. Pérez-González, "El Paleolítico inferior en el interior de la península Ibérica. Un punto de vista desde la geoarqueología", *Zephyrus*, sy. 53-54, Salamanca 2000-2001, s. 27-77; T. P. Fernández, "Espacios madrileños de producción documental: el Cuaderno de las Primeras Cortes de Madrid 1329", *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, XLVI, Madrid 2006, s. 21-49; <http://www.aemet.es/documentos/es/conocerlas/publicaciones/Atlas-climatologico/Atlas.pdf>; <http://www.boe.es/boe/dias/2011/09/13/pdfs/BOE-A-2011-14656.pdf>; Şinasi Altundağ, "Madrid", *İA*, VII, 137-138; M. J. Rubiera de Epalza, "Mağrit", *EP* (İng.), V, 1107-1109; Cristina de la Puente, "Wadi'l-Hidjara", a.e., XI, 16-17; Mehmet Özdemir, "González Palencia", *DİA*, XIV, 114.

☐ CUMHUR ERŞİN ADIGÜZEL

## MAGLAY

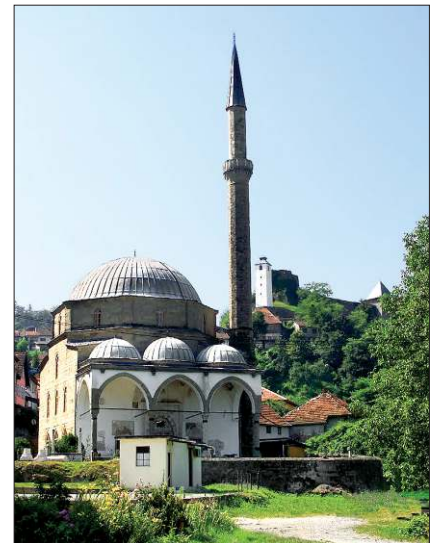
### Bosna'da tarihî bir şehir.

Günümüzde küçük bir kasaba durumunda olup Bosna'daki eski Osmanlı şehirleri içinde en iyi korunanlarından biridir. Eski yerleşim yeri Ozren dağlarının yamaçlarıyla kuşatılmış dar bir arazide yer alır. Nisbeten iyi korunmuş, Ortaçağ'a ait bir kalesi güneyden bu yerleşme yerine hâkim bir kayalığın üzerinde kurulmuştur.

Kale Ortaçağ'dan kalma, daha küçük olan Yukarı Kale ve daha büyük olan Aşağı Kale olarak ikiye ayrılmıştır. Aşağı Kale XVIII. yüzyılda yapılmıştır. Kasabanın yeni kısmı ise Bosna çayının sol (batı) yakasında küçük bir ovada bulunur. Şehrin Bosna'nın Avusturya tarafından işgali döneminde, XIX. yüzyılda Bosanski Samac'dan Saraybosna'ya uzanan bir demiryolu inşasının sebep olduğu bu yeni kesimi özellikle 1950'lerden sonra hızla geliştirdi.

Maglay, küçük bir Ortaçağ kalesinin nisil önemli bir müslüman kasabasına dönüştüğünün güzel bir örneğidir. Merkezî Bosna'nın ana girişlerinden birinde yer aldığı için, her ne kadar buna dair arkeolojik deliller henüz bulunmasa da tarih öncesi dönemlerden itibaren bir yerleşim yeri olmalıdır. Maglay bölgesinde, XIII-XV. yüzyıllar arasında ait tipik Bosna lahdi tarzında mezar taşlarına rastlanmıştır. Şehrin esas merkezi olan Yukarı Maglay Kalesi ilk defa, Eylül 1408'de bir sefer dönüşünde Macar-Hırvat Kralı Sigismund'un bir fermanında "Maglay kaleminin altında" şeklinde zikredilmiştir. Ancak kale daha eskidir. Kalenin 1962-1963 yıllarındaki kapsamlı restorasyonu sırasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, XIII-XV. yüzyıllar arasında ait birçok Slav seramik eşyanın yanı sıra XIV. yüzyıla ait "Kesselhaube" tarzında yapılmış demir miğferleri de gün yüzüne çıkardı. Kale büyük bir ihtimalle, XIV. yüzyılın sonlarında Macar-Hırvat Kralı Lajos'un ölümünün ardından (1388) Macar-

Maglay'da Kalavun Yüsf Paşa Camii



lar'la savaşlarında başarı kazanan Bosna Kralı I. Tvrtko tarafından inşa edilmiştir. Osmanlı fethine kadar Maglay'a dair başka bir kayda rastlanmamaktadır. Osmanlılar'ın Bosna'yı 1463'te fethetmesinden ve Macarlar'ın Bosna'nın kraliyet merkezi Jajče'yi (Yayça) Osmanlılar'dan alıp burayı bir savunma hattı merkezi haline getirmesinden sonra (1464) Osmanlılar, Macar sınırında bir tampon devlet kurdular. Bu küçük devletin merkezi, Bosna tarafında yer alan ve Maglay'ın 40 km. güneyinde bulunan Vranduk Kalesi'ydı. Bu tampon devlet 1476 yılına kadar sürdü. Maglay Kalesi, Türkler'in eline bundan kısa bir süre sonra geçmiş olmalıdır.

890 (1485) tarihli Osmanlı tahriri Maglay'dan bahseden en eski ikinci kaynaktır. Maglay artık küçük bir idarî merkez haline gelmiş, nâhiye-i Kal'a-i Maglay olmuştur. Kalenin yer aldığı tepenin eteklerinde dışarıdan gelen ve burada yerleşen Ulahlar'dan (Romence konuşan ve hayvancılıkla uğraşan göçerler) meydana gelen otuz iki hanelik küçük bir yerleşim yeri bulunuyordu (BA, TD, nr. 18, 24). Osmanlılar, Maglay'ın 25 km. kuzeyindeki Doboy (Doboj) Kalesi'ni de Şubat 1503'te aldılar, böylece Maglay artık doğrudan sınır hattı olmaktan kurtuldu. Ancak bu fetih daha önce gerçekleşmiş olmalıdır. Zira Hersek sancak beyinin ve Mimar İbrâhim'in sorumluluğu altında 12 Haziran-1 Temmuz 1490 tarihlerinde yapılan Bosna'daki Doboy Kalesi tamiratına ilişkin kayıta Doboy'un Osmanlı dizdarından bahsedilmektedir. Bu da fethin aslında on üç yıl önce, Osmanlılar'ın Tuna nehri kıyısındaki Ram Kalesi'ni ve Drina nehri üzerindeki İzvornik Kalesi'ni güçlendirmeleri sırasında gerçekleştiğini göstermektedir.

XVI. yüzyılın başlarında hemen hemen metrük halde bulunan Maglay-Doboy sınır bölgesi hızla toparlandı. Kasım 1528 – Ağustos 1530 tarihleri arasını içeren tahrir kayıtları bu canlanmayı açık biçimde gösterir. O tarihlerde Maglay yirmi beş (% 41) müslüman olan altmış hâneyi barındırmaktadır (BA, TD, nr. 157). Tahrirde işaret edildiğine göre bu müslüman hânelerinin çoğunu yeni ihtida edenler teşkil etmiştir. Nahiyenin nüfusu da aynı hızla arttı. 1575 tarihli *Tahrir Defteri* bu genişlemeyi açık biçimde gösterir. Bu tarihte 122'si (% 67) müslümanlara ait 181 hânese vardı. Şehrin iki mescidinin bulunduğu işaret eder şekilde iki müezzin de ayrıca zikredilmişti. Fakat bir camiden söz edilmemekteydi ve şehir sadece bir mahalleden oluşmaktaydı.

1604'te Maglay 237'si müslüman, altmış dokuz Ortodoks hıristiyanlardan meydana gelen 306 hâneye sahipti (BA, TD, nr. 740). Buna göre müslümanların oranı 1530'da % 41 iken 1604'te % 78'e çıktı. Maglay artık bir müslüman şehri ve seksen iki köyü ile Bosna'nın kırk dört şehri içinde sekizinci büyük şehirdi ve bir vilâyet merkeziydi. Maglay'da büyük İslâmî binaların inşa edilmesi 1620'de Kalavun Yûsuf Paşa'nın vezir sıfatıyla defterdar olduğu zamana rastlar. Maglay'ın yerlisi olan Kalavun Yûsuf Paşa, Bosna'nın en büyük ve en görkemli camilerinden birini yaptırdı. 12,52 m. iç çapına sahip kubbesiyle Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Camii'nin ardından bu kesimdeki en büyük cami idi. Kaynaklarda orijinal kitâbesi yer almayan caminin yapımı için 1560 ile 1584 yılları verilmektedir. 1575-1604 arası Osmanlı tahrir defterlerinde camiden bahsedilmemektedir. Kalavun Yûsuf Paşa, Maglay'a aynı zamanda büyük bir han ve bir hamam yaptırdı, ancak bunlar XX. yüzyılın başında yok oldu.

XVI. yüzyılın sonlarından Osmanlı döneminin sonuna kadar Maglay kazasının kırsal nüfusunun çoğunluğunu müslümanlar teşkil etmekle birlikte Ortodoks hıristiyan nüfus da Bosna'nın diğer yerlerinden da ha iyi durumdaydı. 177 köyü barındıran Boraç nahiyesinin % 99'u ve 163 köyü barındıran Saraybosna'nın % 98'i müslümanken Maglay nahiyesinin % 52'si müslümandı. Bunun sebebi Maglay'ın doğusundaki Ozren, Paprača ve Maglay'ın güneyinde yer alan Zavidoviç yakınlarındaki Gostoviç (Vozuća) Manastırı gibi çok sayıda manastırın varlığı olabilir. Bu manastırlar Ortaçağ Bosnası'nda ya da XV. yüzyılda mevcut değildi. Manastırlar XVI. yüzyılda,

Osmanlılar'ın terkedilmiş Macaristan sınır bölgelerine hayvancılıkla uğraşan, aynı zamanda kendilerinden askerî bakımdan da faydalanılan çok sayıda Ulah gruplarını getirtmesinin ardından inşa edildi. Önemli bir manastır kabul edilen Rmanj Manastırı kayıtlarda ilk defa 1515'te zikredilir. Ozren Manastırı Kilisesi, üzerindeki kitâbeye göre 1586'da inşa edildi ve 1608-1609'da sanat değeri yüksek resimlerle süslendi. Paprača da ilk olarak 1547 tarihli Osmanlı tahririnde kaydedildi. Mimari tasarımında güçlü İslâmî çizgiler taşıyan ve günümüzde de mevcut olan kilise 1560'larda yapıldı. Sırbistan'ın diğer bölgelerindeki eserlerle yakın benzerlik içinde bulunan resimlerin üslûbuna bakılarak 1570 veya 1580'lerde süslediği söylenebilir. Âbidevi Gostoviç Kilisesi'nin ise ilk defa XVII. yüzyıl kayıtlarında adı geçmektedir. Erken dönem Osmanlı Maglay'ında ilk camilere veya müslümanların ortaklaşa kullandıkları bir yapıya dair herhangi bir bilgiye kaynaklarda rastlanmamaktadır. Kalede en azından garnizonun ihtiyacı için bir mescid bulunmalıdır. Dışarıda ve kalenin altında doğu tarafında Maglay şehrinin en eski kısmının yer aldığı bölgede ise halen ayakta duran, ahşap kaplamalı ve ahşap minareli oldukça büyük bir cami vardır. Cami şu andaki durumuyla XIX. yüzyıldan kalmaz; ancak XVI. yüzyılın ilk yarısında İslâm'ın hızla yayılmasıyla irtibatlı olarak daha eski bir caminin yerine yapıldığına dair işaretler taşımaktadır.

1528'de Maglay çoktan bir kaza merkezi haline gelmişti. Bu da şehir hüviyetini kazanabilmek için asgari yeterlilikler olan bir çarşı ile bir cuma camisine epeydir sahip bulunduğu anlamına gelir. Nüfusun İslâmlaşması, Kuzeydoğu Bosna'nın diğer

Maglay'dan bir görünüş





yerlerinde meydana gelen olaylarla paralel biçimde gerçekleşti. Özellikle güçlü Macar Krallığı'nın Mohaç'la birlikte düşüşü büyük etki yapmış, birçok insanın muzaffer olan İslâm'ın aslında daha iyi bir din olduğunu düşünmeye başlamasına yol açmıştır. XVII. yüzyılda şehir büyümesini sürdürdü. 1655'te Piskopos Marian Maravić buranın (Maghlai) 330 Türk hânesini ve dört camiyi barındırdığını yazar. Hıristiyanlardan ise bahsetmez. Buradaki Türkler ifadesi "müslümanlar" diye anlaşılmalıdır. Evliya Çelebi Maglay'ı tasvir etmemiştir. Şehir XVII. yüzyılın iki önemli devlet adamının doğum yeridir. Bunlardan biri, 1651-1653 yıllarında Bosna valiliği yapan ve ülkenin batısındaki küçük Kupres şehrinin kuruluşunda aktif rol oynayan Fâzıl Paşa, diğeri sarayda çavuşbaşı, 1665'te kubbe veziri, 1667-1668'de Konya ve 1670-1671'de Budin valisi olan Mahmud Paşa'dır.

1683-1699 yılları arasında süren uzun savaşta Maglay büyük zarar gördü. 1680'lerin sonunda savaş Osmanlılar'ın aleyhine devam ederken kale yeni bir top platformu ve çok sayıda siperle güçlendirildi. 1693 yılının Temmuz sonu ve Ağustos başlarında Avusturya güçleri Sava nehrinin temel geçiş noktalarından biri olan Brčko'ya saldırdı. Ağustosun ilk günlerinde şimdi Avusturya'nın hizmetindeki Brod'un eski Sırp kumandanı Maglay'a âni bir baskın yaparak bütün Türkler'i öldürdü, şehri yakıp yağmaladı. 7 Ekim 1697'de Prens Eugen de Saraybosna'ya yaptığı âni baskın sırasında Maglay'ı ele geçirdi. Ardından eylül sonunda general Truchsess'e şehri yakması ve kaleyi havaya uçurması emrini verdi. Büyük kubbeli cami ciddi hasar aldı, ancak ayakta kalabildi. Prens Eugen'in şehirde bulunduğu sırada Avusturya ordusuna eşlik eden bir ressam şehrin bilinen en eski resimlerini yapmıştır.

Savaşın sonra Osmanlılar kaleyi büyük bir çaba ile yeniden inşa ettiler ve nehir kıyısındaki yola daha çok top yerleştirebilmek için duvarların çevrelediği alanı genişlettiler. Şehir de kendini toparladı, kuzey yönünde büyüdü. Yeni mahallelerde içlerinden biri günümüze kalan, yeni camiler ve mescidler inşa edildi. Yerleşimin merkezi kalenin eteklerinden caminin kuzeyindeki ovaya doğru kaydı ve büyük cami şehrin merkezi haline geldi. Avusturyalılar Maglay'ı 1789'da tekrar işgal ettiler, ancak şehir bu defa daha az hasar gördü. 1807'de Fransız subayı Théodore Roux la Mazelière, Maglay'ı önemli bir şehir olarak tanımlıyordu. 1867'de Avusturyalı subay Gustav Thoemmel, Maglay'ın

3180 nüfusa sahip olduğunu kaydeder. Şehir özellikle gelişmiş kumaş üretimiyle birlikte bir zanaat merkeziydi. 1878'den sonra Avusturya İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettiğinde Bosna nehri üzerine demirden bir köprü inşa edildi ve nehrin batı yakasına dar hatlı bir demiryolu yapıldı. Yeni Maglay (Novi Maglay) düz ovada köprü ve tren istasyonu arasında oteller, idarî binalar ve yeni dükkanlarla büyüdü. Yeni şehir, ticarî hareketliliği artık sadece yerleşim alanı haline gelen eski merkezden yavaş yavaş aldı. Şehirde Ortodoks Sırlar da yaşıyordu ve kısa süre içinde bir kilise inşa edeceklerdi. II. Dünya Savaşı'nın ardından Yeni Yugoslavya döneminde şehir daha da gelişti, nüfusu hemen hemen iki katına çıktı. 1962'de nüfusu 4579 idi. Bosna savaşının (1991-1995) arefesinde nüfus yaklaşık 8000 olmuştu, müslümanların oranı % 60 idi. Bölgede yer alan elli beş köyde -Yugoslav nüfus dahil- 35.431 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun % 44'ü müslüman, % 32'si Ortodoks ve % 22'si Katolik'ti. Savaş sırasında şehir iki defa (21-22 Eylül 1992 ve 29 Haziran 1993) kuzeydeki tepelerden Sırlar'ın bombalamalarına mâruz kalsa da müslümanlar nüfus üstünlüklerini korudular. 2000 yılı yazında birçok binada savaşın izleri görülebiliyordu. Savaş esnasında Sırp nüfusu neredeyse ortadan kalktı. Her şeye rağmen Maglay, Sırlar'ın saldırılarına direndi ve dikkat çeken camisi çok defa vurulsa ve hasar görse de ayakta kaldı. Sadece minaresinin üst kısmı yıkıldı. 1997-1999 yıllarında cami Johan Mårtelius önderliğindeki İsvetli bir ekibin yoğun çabalarıyla restore edildi. Maglay, kuzeyinde bulunan ve bir kaza merkezi olan Doboy'a bağlı bir belediye merkezidir. Bosna'nın Bosna savaşı sırasında kendisini Sırp Cumhuriyeti olarak ilân eden kesiminde yer almaktadır. Maglay, Bosna-Hırvatistan Federasyonu'nun "görülmeyen sınırları içerisinde" müslümanlar tarafından kalmaktadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Hammer, *GOR*, V, 28-30; G. Thoemmel, *Geschichtliche, politische und topographisch-statistische Beschreibung des Vilajet Bosnien, das ist das eigentliche Bosnien, nebst türkisch Croati-en, der Hercegovina und Rascien*, Wien 1867, s. 124; K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Prag 1879, tür.yer.; E. Fermentžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892, s. 475-480; *Sicill-i Osmânî*, IV, 5, 321, 655; Hamdija Kreševljaković, *Banje u Bosni i Hercegovini (1462-1916)*, Sarajevo 1952, s. 117-118; a.mlf., *Hanovi i Karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1957, s. 122-123; a.mlf., "Stari Bosans-

ki Gradovi", *Naše Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 21; Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1959, s. 48-49; Šefik Bešlić, *Stećci Centralne Bosna*, Sarajevo 1967, s. 85-87; Zdravko Kajmaković, *Zidno Slikarstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1971, s. 238-248, 326-329; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977, II, 237; M. Šuput, *Spomenici Srpskog Crkvenog Graditeljstva XVI-XVII Vek*, Beograd 1991, s. 47-56, 177-181, 188-192; *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosti sastav po naseljima*, Zagreb 1995, s. 178-180; Muhamed Hamidović, "Kuršumlijamoskén in Maglay", *Bosnien- etl islamisk kulture i Europa, En moské i Maglay* (ed. J. Mårtelius), Stockholm 1999, s. 22-29; A. Ljuca, *Maglay, na tragovima prošlosti*, Maglay 2000; M. Filipović – Dj. Mazalić, "Manastir Paprača u Bosni", *Spomenik S.A.N.*, XCIX, Beograd 1950, s. 96-114; a.mlf.ler, "Manastir Ozren", a.e., CI (1951), s. 89-123; A. Bejtović, "Spomenici Osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini", *POF*, III-IV, 1952-53, s. 246; A. Andrejević, "Prilog proučavanju Islamske uticaja na umetnost XVI i XVII veka kod Srba u Sarajevu i Bosni", *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, I/1, Sarajevo 1963, s. 51-71; a.mlf., "Manastir Moštanica kod Kozarom", *Starinar*, XIII-XIV, Beograd 1962-65, s. 163-174; Adem Handžić, "Prilog istoriji starih gradova u bosanskoj i slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka", *Godišnjak Društva Istoričara Bosne i Hercegovine*, XIII, Sarajevo 1963, s. 321-339; a.mlf., "O društvenoj strukturi stanovništva u Bosni", *POF*, XXXII-XXXIII (1982-83), s. 140-146; I. Bojanovski, "Stari Grad Maglay-istraživački i konzervatorski radovi 1962. i 1963. g.", *Naše Starine*, X, Sarajevo 1965, s. 61-97; M. Kiel, "The Mosque of Kalaun Yusuf Pasha in Maglay: Its Date of Construction and Stylistic Features", *POF*, LVII (2007), s. 205-215; *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 594-595.



MACHIEL KIEL

### MAĞMÛMÎ, Şerefeddin (1869-1927)

Hekim, yazar ve siyaset adamı.

9 Kasım 1869'da Üsküdar'da doğdu. Asıl adı Eşref Fevzi'dir. Babası askerî erzak ambarı memuru Hacı Mustafa Fevzi Efendi olup ailenin soyu XVII. asır şairlerinden Çeşmi Mehmed Efendi'ye dayanır. İlk tahsilini Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde yaptı ve Üsküdar Paşakapısı Askerî Rüşdiyesi'nden mezun oldu. Tıp öğrenimine Kuleli İ'dâdî-yi Tıbbî Mektebi'nde başladı, burada üç yıl okuduktan sonra 1887'de Gülhane Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyyesi'ne girdi. Tıbbiyeden arkadaşları arasında Abdullah Cevdet, İbrâhim Temo, İshak Sükûtî, Hikmet Emin gibi İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucu kadrosu da bulunuyordu. Gülhane Mektebi'nden 1894'te tabip yüzbâşı olarak mezun oldu. Hekimlik mesleğini seçmesinde üç yaşında iken annesinin veremden ölmesinin, Mağmûmî lakabını almasında da anne